

Radák Judit

VAJDA LAJOS PEPITA FÜZETEI

Sokat tanultam Passuth Krisztinától, elsősorban tárgyi ismereteket, hisz pályám elején ez volt a legfontosabb. Azonban tőle tanultam meg egy olyan hozzáállást is, mely a húszas éveim naivitásával természetesnek tűnt. Magától értetődőnek vettem, hogy valaki megbízik bennem, és önzetlenül engedi, hogy az általa elkezdett kutatásokra alapozzak. Természetesnek tartottam, hogy a felvetődő kérdésekre úgy válaszol, hogy közben szakmai alázatra tanít, miközben nem korlátoz az elképzeléseimben sem. Ma már én is tanítok, és szeretnék olyan lenni, mint akinek ekkora szakmai tudása van és ennyire önzetlen, segítőkész, előítéltektől mentes, bizalommal teli és elfogadó a tanítványaival.

A Vajda Lajos hagyatékában megmaradt könyvekkel Passuth Krisztina is foglalkozott, kutatásom ehhez kapcsolható, hisz a *Pepita füzetek* főként könyvcímeket tartalmaznak.¹

A Vajda-hagyatékban fennmaradt írásos dokumentumok mennyisége nem számottevő. Három füzetben és néhány cédulán² (füzetlapok, füzetlapdarabok, könyvtári kériőlapok) kívül csak a feleségéhez írt és általa megőrzött levelei állnak rendelkezésünkre, illetve néhány véletlenül megmaradt levél és levelezőlap. Az 1936 és 1941 között a feleségével váltott levelek teljes szövege 1996-ban jelent meg Jakovits Vera és Kozák Gyula szerkesztésében.³ A füzetek fekete-fehér négyzethálós borítóira utalva Mándy Stefánia használta először a *pepita* jelzőt: „Ránk maradt Vajdának egy-két notesza és füzete, egy fiatal művész önkibontakozásának töredékes kézjegyei. Teoretikus jegyzeteken, levéltöredékeken, kisebb rajzvázlatokon kívül olvasmányainak, köztük művészeti könyveknek, speciális témakörökkel foglalkozó műveknek végeláthatatlan lajstroma. Ezek a kis pepita füzetkék egy csapásra életközelségbe vonják a benne lapozgató nyomkeresőt, személyes feljegyzések, művészi adalékok után üres oldalak következnek, majd ismerősen ügyefogyott gyermekrajzok.”⁴

A monográfia függelékében, a *Noteszlapok* című fejezet lábjegyzetében Mándy az előbbinél kicsit részletesebben ismerteti a füzetek tartalmát: „Vajda Lajos két pe-

¹ Passuth, Krisztina: Gap in the Biography. *Lajos Vajda. Touch of Depths*. Anwerpen, Royal Museum of Fine Arts. Ed. by György Petőcz. Budapest, Balassi, 2009. 202-217.

² A pontatlanság oka, hogy a Jakovits-Kozák házaspárnál gondozott két hagyaték (Vajda Júlia és Lajos) mennyiségileg igen jelentős, a kutatás során több alkalommal került elő egy-egy könyv, újság, vázlat között megbújó papírdarab. Így akad olyan cédula is, amelyről – Mándy Stefánia alapján – feltételezhető, hogy létezik, de lappang.

³ *Vajda Lajos levelei feleségéhez, Vajda Júliához 1936-1941*. Szerk. Jakovits Vera, Kozák Gyula. Bev. Pataki Gábor. Szentendre, 1996.

⁴ Mándy Stefánia: *Vajda Lajos*. Budapest, 1983. 46-47.

pita fedelű noteszében tallózva, a legkülönbözőbb jellegű feljegyzésekre bukkanunk. Van néhány skicc, önarcképtanulmány, konstruktivista rajzvázlat, ikonstúdium, továbbá különféle jegyzetek, nevek, címek: ezenkívül néhány gyermekrajzot is találunk bennük. A felsorolások közül jellemző és Vajda koloritja szempontjából is érdekes az, ami Cézanne színeire vonatkozik. De megtaláljuk itt a régi magyar városok ősi elnevezését és Vajda Lajos különböző korszakaiból származó olvasmányjegyzéket is.⁵ Mándy tehát két füzetből ír többet, de valójában három füzet van. A harmadikban Chagall *Ma vie* című önéletrajzának részletét olvashatjuk Vajda fordításában, amit 1936 tavaszán készített.⁶

A röviden ismertetett két füzetből Mándy négy oldalon keresztül közöl részleteket, de az olvasmányjegyzékek nem kapnak kellő hangsúlyt. Pedig a két füzet főleg ezeket tartalmazza. Ennek az lehet az oka, hogy az összesen mintegy 400, ráadásul különböző nyelvű könyveket tartalmazó bibliográfiai bejegyzés „megfejtése”, vagyis Vajda sűrűn teleírt oldalainak és rövidítéseinek elolvasása és azonosítása időigényes filológiai feladat.⁷ Az oeuvre-katalógus összeállítása önmagában is hatalmas vállalkozás volt Mándy Stefánia és Vajda Júlia számára. A művekre koncentráltak, mert ez volt a legfontosabb. Ezért az írott források teljes feldolgozására már valószínűleg nem maradt idejük és energiájuk.

Mándy mindkét idézett helyen olvasmányjegyzéket említ. Az elnevezés pontosításra szorul. Vajda néhány kötet címét – főleg szépirodalmat – az *Olvastott könyvek jegyzéke* bejegyzés alatt sorol fel, de a könyvek jelentős részénél nem tudhatjuk, hogy valóban elolvasta-e őket.

A festők között sokan vannak, akik írnak is, ki naplót, ki önéletrajzot, ki elméleti munkát, ki verset, novellát, regényt. Vajda nem tekinthető teoretikus művésznek. Erre az utal, hogy a levelek kivételével az írott források nagyrészt könyvcímeket tartalmaznak. Néhány megmaradt lapon a könyvekből kijegyzetelt részeket olvashatók. Ezeket Vajda az általa jelentősnek tartott gondolatokat néhol aláhúzással hangsúlyozta, de a jegyzetek között külön interpretáció egyik olvasmánnyal kapcsolatban sem található.

A három füzet – a Párizsban eltöltött éveket kihagyva – közel két évtizedet ölel fel, 1921-től a harmincas évek végéig, pontosan nem meghatározható időpontig. Ugyanakkor a füzetekben olvasható címlista mellett Vajda „intellektuális háttérének” feltérképezésekor figyelembe kell venni a hagyatékban őrzött könyveket és folyóiratokat is, amelyekről, Vajda párizsi tartózkodásával összefüggésben, a 2009-es antwerpeni Vajda Lajos-kiállítás katalógusában Passuth Krisztina publikált tanulmányt.⁸

Rövid közbevetésként itt tisztáznám, hogy milyen értelemben használom a forrás szót. Zavarra adhat okot, hogy Vajda megmaradt könyveit és írásos dokumentumait

⁵ Mándy 1983. i. m. 198.

⁶ Uo., 78.

⁷ A kézírás nehezen olvashatóságára utal, hogy Mándy a Függelékben közölt bibliográfiában néhány adatot tévesen szerepeltet, pl. *Rómer* Flóris vezetékeve Mándynál *Románként* jelenik meg.

⁸ Passuth 2009. i. m. 202–217.

és az abban szereplő tételeket is forrásként kezeltem. Ez utóbbinak az az oka, hogy elképzelésem szerint Vajda szempontjából ezek az olvasmányok inspirációs forrásként is szolgáltak. Hogy épp mire vonatkozik a két különböző forrásmegjelölés, a kontextusból minden esetben egyértelműen kiderül.

Kérdéses, hogy Vajda olvasmányainak jegyzéke teljes-e vagy sem, eldönthetetlen az is, hogy könyvtárának vannak-e hiányzó darabjai. Egyértelműen bizonyítható, hogy Vajda a Magyarországon töltött években a Fővárosi Könyvtár (ma: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) rendszeres látogatója volt, erre több dolog utal. Júliának címzett leveleiben többször írja, hogy a Fővárosi Könyvtárban töltötte el az idejét.⁹ Erre utal Bálint Endre egyik visszaemlékezése is: „a Fővárosi Könyvtár központi olvasótermében olvasta azokat a műveket, amelyek érdekelték; alig akadt komoly képzőművészeti, filozófiai, esztétikai kiadvány, amelyet ne az eredeti nyelvén olvasott volna. Oroszul, franciául, németül, szerbül tudott.”¹⁰ Ugyanebben a tanulmányában kicsit később Bálint arról ír, hogy miként hatottak rá Vajda olvasmányai: „Könyveket, folyóiratokat böngészhettem nála, amelyeket fillérekért vásárolt antikváriumokban. Négerek, prehisztorikusok, a középkor és a modernek művészetét tartalmazó könyveiből ismerhettem meg mindazt, amit magam is megszerettem. Chagall és Van Gogh, Malevics és Mondrian nevét is tőle tanultam meg... Szóval, a képzőművészeti szellem világába Vajda vezetett be engem, így hát érthető, hogy a későbbiekben, különösen amikor kibontakozott festézetem, valahol szervesen is kapcsolódott az övéhez.”¹¹

A könyvtári jegyzeteléseknek is maradtak nyomai; a kis méretű, vonalas *Pepita füzet* egyik lapjára Vajda egy jól ismert életképet vázolt fel, a könyve fölé görnyedő nő épp lapoz egyet, a bal felső sarokban a helyszín és az idő is jelezve van: *Bpest Városi Könyvtár, szept. 22.* Amikor nem volt kéznél a füzet, akkor könyvtári kéréslapra jegyzetelte a könyvcímeket és a leltári számokat.

Vajda kölcsönzőjegyének az 1930-as évek közepén a 2885-ös volt a száma. Erre abból következtettem, hogy a bibliográfiában három olyan könyvet is találtam, amelyek a borító belső oldalára ragasztott kis fülben megőrizték a 20. század első felében használt kölcsönzőlapokat a kölcsönzés dátumával, és a kölcsönzőjegy számát is megemlítik. Kettőn a 2885-ös szám olvasható. A közepes méretű, négyzethálós füzetben először Heinrich Schäfer *Von ägyptischer Kunst besonders der Zeichenkunst* című könyve szerepel a 2885-ös szám említésével és 1937. 05. 28.-as dátummal.¹² A következő mű Otto Grautoff *Formertrümmerung und Formaufbau in der Bildenden Kunst* című műve, amelyet kölcsönzőcédulája alapján 1936 október 23-a és 1942. március 7-

⁹ Az alábbi négy levélben ír erről: 1936. június 9., 1937. május 2., 1937. május 7., 1937. szeptember 12. ld.: *Vajda Lajos levelei* 1996. i. m. 28., 49., 53., 66.

¹⁰ Bálint Endre: Vajda Lajos. *Vajda Lajos emlékkönyv.* Bev. Dévényi Iván. Budapest, 1972. 159.

¹¹ Uo.

¹² Heinrich Schäfer: *Von ägyptischer Kunst besonders der Zeichenkunst.* Leipzig, 1919.

Ellentmondásosnak tűnik, hogy Vajda 1937. május 2-án Júliának írt levelében az említett könyv tartalomjegyzékét, mottóját, illetve egy rövid részletét lemásolta. A kölcsönzés dátuma viszont: május 28. Levelében Vajda azt írja Júliának: „remélem, hogy még te is olvashatod, ha nem maradsz sokáig.”

e között senki sem kölcsönzött ki.¹³ Ez természetesen nem azt bizonyítja, hogy Vajda nem ismerte a könyvet, hiszen gyakran a könyvtárban, helyben olvasott, ilyenkor a kölcsönzőlapra nem került pecsét. A harmadiknál, Max Picard *Mittelalterliche Holzfiguren* című művénel a 2885-ös szám mellé az 1938. 03. 20-as dátum van bepecsételve.¹⁴ A kölcsönzőlapok adataiból kiderül, hogy a könyveket nem túl gyakran kölcsönözték, így elég valószínű, hogy az egyiptomi művészetről és a középkori szobrokról szóló köteteket egy éven belül Vajda kölcsönözte ki.

Az egyiptológus, Heinrich Schäfer 1919-ben megjelent könyve más szempontból is érdekes.¹⁵ Vajda, 1937. május 2-án Júliának írt levelében hivatkozik rá: „Egy új könyvet vettem ki a könyvtárból, Schäfer *Von ägyptischer Kunst besonders der Zeichenkunst*. A könyv nagyon érdekes dolgokat tárgyal, amelyek engem főképp érdekelnek és érdekeltek azelőtt (is), a térbeliség problémáival foglalkozik főképpen, de hibája van rengeteg, főképpen az, hogy hiányzik nála a világszemléleti bázis felismerése.”¹⁶

Vajda levelében ezután a német nyelvű fejezetcímeket sorolja fel hosszasan. A *Levelék* 1996-os kiadásában még nem sikerült beazonosítani a könyvet, ezért a kötet tartalomjegyzéke fakszimilében a 20. oldalon olvasható. A címek sűrűn írottak, nagyon nehezen olvashatók, ám az eredeti tartalomjegyzék összevetésével egyértelművé válik, hogy Vajdát valóban a térproblémák érdekelték elsősorban. Ezt bizonyítja, hogy a könyv főcímei (nem az összes) mellett a térproblémákkal foglalkozó alcímek részletesen szerepelnek, illetve némelyiknél (alcímnél és főcímnél egyaránt) aláhúzással jelölte erőteljes érdeklődését. A kötet több szempontból is különösen jelentős, egyrészt ez az egyetlen könyv, mely felbukkan a *Pepita füzetek*ben és néhány mondatos megjegyzés kíséretében a levelekben is. Ez a füzet datálási problémájának megoldásán túl abban is segítette munkámat, hogy így megismertem, hogy Vajda milyen szempontokat tartott fontosnak egy kultúrkör tanulmányozásánál. Másrészt abból a szempontból is érdekes, hogy Heinrich Schäfer könyvét olvasva a *Pepita füzet*ből ismerős információkra bukkantam. A Schäfer által idézett forrásokra utaló hivatkozások egy részét Vajda kijegyzetelte magának, illetve szerepel egy idézet is a könyvből „Agatharchos von Samos 460 körül és Apollodoros v. Athén a perspektíva feltalálói”, ami szintén Vajda térábrázolás iránti érdeklődésére mutat.¹⁷ A könyv és a *Pepita füzet* bejegyzéseinek összevetése módszertani szempontból is érdekes lehet, feltételezhető, hogy ezek alapján kirajzolódik Vajda jegyzetelésének logikája. A bejegyzések azonban nem egymás után szerepelnek. A perspektíva feltalálói után két, a témához nem köthető, leltári számmal is jelölt könyv szerepel, majd betontégla, cement- és kályhaüzletekkel kapcsolatos nevek és címek után olvashatjuk a lábjegy-

Így azt feltételezem, hogy Vajda a könyvet a Központi Könyvtárban olvasta, majd Júlia érkezésekor kikölcsönözte. Az idézett levél: *Vajda Lajos levelei* 1996. i. m. 50.

¹³ Otto Grautoff: *Formertrümmerung und Formaufbau in der Bildenden Kunst*. Berlin, 1919.

¹⁴ Max Picard: *Mittelalterliche Holzfiguren*. Erlenbach, 1920.

¹⁵ Schäfer 1919. i. m.

¹⁶ Vajda 1937. május 2-án írt levele: *Vajda Lajos levelei* 1996. i. m. 20., 49–50.

¹⁷ Schäfer 1919. i. m. 54.

zetekből kiírt adatokat. Júliának írt, fent idézett levelében Vajda megjegyzi, hogy hiányolja a könyvből a világszemléleti bázist. Ennek oka az lehet, hogy Vajda a különböző térábrázolási megoldásoknak a magyarozatát az adott kultúra világszemléletének megismerésével együtt vizsgálta. Schäfer a példáit nem hozza összefüggésbe az egyiptomiak világszemléletét meghatározó túlvilágba vetett hittel, az isteneikkel.

A *Pepita füzetek* bemutatása nehezebb feladat. A füzetekből a legismertebb a közepes méretű, vonalas, melyet rendszerint Cézanne színeinek a felsorolásánál és a mellette lévő optikai ábránál kinyitva helyeznek a tárlóba.¹⁸ A füzeteket külön-külön a méretük alapján *közepesnek, kicsinek és nagy*nak fogom nevezni.

A közepes füzet mérete 18,5 x 11,7 cm, vonalas.

A kis füzet mérete 15,5 x 9,5 cm, négyzethálós.

A nagy füzet mérete 20 x 16 cm, vonalas.

Az 1920-as és 1930-as években a rendkívül szegény Vajda Lajos számára a papírnak komoly értéke volt. Életművének ismeretében Vajda művészetében is az anyag szegényessége a jellemző, de nem volt ez másként a mindennapi életében sem. A leveleit is maradék papírokra írta, nagyon sűrűn, többnyire ceruzával. A füzetekkel sem pazarolt. Ahol volt hely, oda számára fontos följegyzést tett, néhol egy korábbi bejegyzésére „csúsztott” egy újabb, ilyenkor a szövegek keresztezik egymást. Néha rajzolt is. Vagyis ezek a füzetek – a levelekhez hasonlóan – koncentráltan tartalmazzák a „vajdai intellektust”. A sűrű íráskép mellett komoly nehézséget jelent, hogy Vajda írása nehezen olvasható. Mivel a füzetek első és utolsó bejegyzései között feltehetően majdnem húsz év a különbség, természetesen az írásképben is vannak különbségek. Ez a legkorábbi füzetben a legszembetűnőbb. A közepes füzetet a belső borítóra írt dátum alapján 1921-ben, 13 évesen kezdte el használni, és valószínűleg az 1920-as éveket fedi le. A kicsi füzet viszonylag egységes, egy szerb nyelvű bejegyzés olvasható Vajdáétól elért kézírással. A nagy füzet, amely Chagall *Ma vie* című életrajzának fordítástörredékeit tartalmazza, sűrűn írt, néhol áthúzások, mondatrész-beékelések nehezítik az olvasást.

A közepes füzet

A *Pepita füzetek* közül ennek a tartalma a legvegyesebb. A vázlatok, könyvcímek, művészettel kapcsolatos információk mellett még egy levél nyers változata is olvasható benne. A kézzel írt jegyzetek között leggyakrabban magabiztos vonalvezetéssel, esetenként kevés tónussal felvázolt grafittal vagy piros ceruzával készült portrékat, felülnézetből ábrázolt, asztalon fekvő jegyzetpapírok és ceruzák kompozícióit, illetve gyerekrajzokat láthatunk.

A rajzok között különböző – főként művészettel kapcsolatos – bejegyzések olvashatók. Cézanne színeinek felsorolása mellett több oldalon is felbukkanak a 20. század első harmadának avantgárd irányzatai és azok képviselői. Legjelentősebbek a füzetben feljegyzett könyv- és folyóiratcímek. Vajda a könyvek nagy részét koherensen, a többi-

¹⁸ A *Pepita füzetek*ben szereplő könyvek átvizsgálása során megtaláltam azt a kiadványt, amelyből Vajda az optikai ábrát és Cézanne színeit kimásolta, ld. Max Raphaël: *Von Monet zu Picasso. Grundzüge einer Ästhetik und Entwicklung der modernen Malerei*. München, 1919. 32., 86.

től külön összegyűjtve vezette; ezekre példa az általa olvasott könyvek (nagyrészt orosz szépirodalom és Kassák írásai); a népdalokkal, balladákkal, népmesékkal, a bizánci és távol-keleti művészettel kapcsolatos bibliográfia gyűjtése és a barátaitól kölcsönzött könyvek listája. Néhány helyen az egymás alatt sorakozó könyvek és folyóiratok között nem mindig egyértelmű a kapcsolat, esetlegesnek tűnik, mint amikor valaki az éppen hallott vagy látott, számára érdekes címeket feljegyzi. A távol-keleti, a modern francia és magyar művészetről, a bolgár, szerb és bizánci kultúráról szóló tudományos munkák néhol keverednek. Nyelv tekintetében is elég összetett a kép; magyar, francia, német és szerb kötetekkel találkozhatunk. A listán szembetűnő, hogy egy-egy szerzőnek (pl. André Salmon, Julius Meier-Graefe, Lehel Ferenc) szinte az összes addig publikált műve, illetve egy-egy könyvsorozatnak (Valori plastici, Collection Tout un art) a különböző kötetei szerepelnek. Ez alapján azt feltételezem, hogy ezek a tételek inkább Vajda érdeklődését és nem feltétlenül a valós olvasmányokat fedik le. Természetesen ez nem minden esetre vonatkozik, a példányok egy részéhez ekkor itthon vagy a későbbiekben Párizsban is hozzájuthatott.

A kis füzet

A füzet néhány bejegyzéstől eltekintve folyóirat-, tanulmány- és könyvcímeket tartalmaz. A kb. 300 cím többnyire nem tematikusan szerepel, de sok esetben az egymás alatt felsorolt címek között van összefüggés. Az 1930-as években Vajda folyamatosan jegyezte fel az általa érdekesnek tartott olvasmányokat. A füzet feldolgozása után megdöbbenő az összkép, az a kulturális sokszínűség, ami Vajdát foglalkoztatta. Az előző füzet témái újabb irodalmakkal bővülnek, illetve új érdeklődési körként megjelenik a középkori művészet, a prehisztórikus és törzsi művészet, az egyiptomi kultúra, a vallásfilozófia, a pszichopatológia, az okkultizmus. A címlistát néhol rövidebb bejegyzések szakítják meg, például: a tojástempera elkészítésének receptje vagy az ikonfestés technikája.

A nagy füzet

A nagy *Pepita füzet* Marc Chagall *Ma vie* című önéletrajzának fordítástörredékét tartalmazza.¹⁹

A PEPITA FÜZETEK DATÁLÁSA

A *Pepita füzetek* áttekinthetőségét nehezíti, hogy Vajda a közepeset és a kicsit is két irányból, előlről és hátulról indulva is használta. A füzetek alaposabb átvizsgálása során derült ki, hogy melyik végén kezdhette el Vajda a jegyzetelést. A közepes *Pepitánál* nemcsak a két végén, hanem a bejegyzések és vázlatok között is több alkalommal felcserélődik az irány, így az olvasás során többször forgatni kell a füzetet.

¹⁹ Chagall *Ma vie* című írása 1923-ban jelent meg először Berlinben (*Mein Leben*. Berlin, Paul Cassirer Verlag) Vajda a hagyatékából ismert, valószínűleg Párizsban vásárolt 1931-es francia kiadást kezdte el fordítani 1936 tavaszán.

A közepes füzet

A füzet belső borítójának felső részére Vajda cirill betűkkel írta oda a nevét, mellette a Budapest megjelölés és az 1921-es évszám szerepel, annak ellenére, hogy ekkor Szerbiában élt családjával. Valószínű, hogy ekkor, 1921-ben kezdhetette el a jegyzetelést a füzetbe. A felsorolt könyvek között szerepel Vladimir R. Petković: *La peinture serbe du moyen âge I.* című műve, melyet 1930-ban adtak ki Belgrádban, a többi bejegyzés 1930-nál korábban megjelent kiadványokra vonatkozik. Ezek alapján azt feltételezem, hogy a közepes *Pepita füzet* az 1921-től 1930-ig terjedő időszakban tükrözi Vajda érdeklődési körét. A füzetből egy művészetre fogékony kamasz, majd a főiskolán Csók és Vaszary tanítványaként a szakmára tudatosan készülő fiatalember különböző kultúrák iránti érdeklődése bontakozik ki. Az olvasmánylistában jelentős mennyiségben szereplő avantgárd irányzatokkal kapcsolatos tételeknél fontos szerepet játszhatott Kassák Munka-körének hatása.

A kis füzet

A kis, négyzethálós füzet datálásánál a könyvtári kölcsönzőcédulák nagy segítséget jelentenek. Az említett, a könyvben kialakított fülekbe helyezhető cédulák mellett a könyvek belső borítójára a 20. század első felében kis papírdarabot ragasztottak, amelyeken csak a kölcsönzés dátuma szerepel a könyvtárjegy száma nélkül. Ezekből kiderül, hogy a Vajda érdeklődési köréhez kapcsolódó kiadványokat kevesen kölcsönözték, a pecsétek tanúsága szerint gyakran két-három évig senki sem.²⁰ A Vajda által megjelölt, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban ma még megtalálható kötetek kölcsönzési dátumait összevettem a *Pepita füzet* jegyzeteivel. Ebből egyrészt kiderül az, hogy Vajda melyik oldalról kezdte vezetni a füzetet, másrészt az is, hogy az egymásután szereplő tételek valóban a kölcsönzés időrendjében követhetik egymást. Ez alapján Nikolaj Trubetzkov és Nicholas Arseniew 1927-es orosz ikonokról szóló könyve az első, amely kölcsönzési dátumhoz köthető,²¹ ennél 1936. augusztus 12-e szerepel, a korábban már említett Max Picard-műnél²² az 1938. március 20-a olvasható. A füzet másik végéről vezetett oldalakon, egy korábbi szövegre keresztben ráírva az alábbi bejegyzés olvasható: *November 5-én szombaton 17-kor Gruber festő előadása, Kínai festészet.* November 5-e az 1930-as években 1932-ben és 1938-ban esett szombatra. Vajda 1932-ben Párizsban volt, így ezek alapján az feltételezhető, hogy Vajda a kicsi *Pepita füzetet* 1936 és 1938 között vezette. Az olvasmányok közül a legkésőbbi Tolnay Károlynak *La peinture hongroise contemporaine* című tanulmánya, mely 1937-ben Pécsen jelent meg.

Az adatokból a jegyzetelés iránya is feltételezhető, az elejéről kezdve az általa érdekesnek tartott könyvek címét jegyezte egymás alá. A másik oldalról olvasva a füzetet, két keret mérete után a bejegyzések a Progresszív Művészeknek a Tamás

²⁰ Ez a feltevés abban az esetben igaz, ha abból indulunk ki, hogy ezekből a kiadványokból egy-két példány volt a Fővárosi Könyvtár tulajdonában.

²¹ Evgenij Trubetzkov-Nikolaj Arseniew: *Die religiöse Weltanschauung der altrussischen Ikonmalerei.* Paderborn, 1927.

²² Picard 1920. i. m.

Galériában rendezett kiállítására, majd alattuk a Nemzeti Szalonban megrendezett KUT-tárlatra utalnak, melyeken 1930-ban Vajda is részt vett. Ezeket valószínűleg az 1936 és 1938 közötti időszakban írta, erre utal, hogy néhány sorral később Julius Meier-Graefe *Neue Zürcher Zeitung*-ban 1935-ben megjelent, a magyar művészetről szóló cikkének adatai szerepelnek.²³

A nagy füzet

A Júliának írt levelekből és Mándy mongráfiájából tudjuk, hogy Vajda 1936 tavaszán kezdte el fordítani Chagall önéletrajzi írását, így ezt a füzetet a kicsi füzetrel párhuzamosan a fordításra használta.²⁴

A *Pepita füzetek*ből megismert olvasmánylista és a hagyatékban megmaradt könyvek, folyóiratok, melyeknek egy részét Vajda Budapesten, másik részét 1930 és 1934 között Párizsban szerezte be, tematikájukban átfedésben vannak a füzetekben érintettekkel.²⁵ Olvasmányai alapján szerzett szellemi és vizuális élményei nagyon sokrétűek. Vajda látszólag egyszerűnek tűnő vonalrajzainak háttérben számos autonóm gondolati egység húzódik meg. A művek nagyon eltérő kulturális gyökerekkel rendelkeznek, ennek következtében, a – sajátos vonalhasználat miatt látszólag egységesnek tűnő – rajzok vagy rajzcsoportok egymástól nagyon különböznek. Vajda esetében az azonos kulturális hatások egy-egy eleme, illetve ábrázolási eszköztára több rajzon végigkövethető, ez alapján is csoportosíthatóak a rajzok.

Vajda műveinek elemzése után világosabbá válhat, hogy miről is ír Vajda 1936 szeptember 3-án feleségének, Vajda Júliának: „Az egész mindenség kölcsönhatásnak van kitéve, ez alól senki sem vonhatja ki magát, s nincs kivétel. Egyik ember vagy egyik kultúra, civilizáció, művészet megtermékenyíti a másikat, az élet törvénye ez.”²⁶

Ezt a gondolatot fogalmazza meg Vajdára vonatkoztatva a művész halálának 15. évfordulóján jó barátja, Bálint Endre: „Harminchárom év elegendő volt arra, hogy a prehistorikusoktól napjainkig jóformán valamennyi kultúrréteg alól kiemelje azt, és személyesen átszűrje, ami a modern szellem számára használható.”²⁷

²³ Julius Meier-Graefe: Kunst in Ungarn. *Neue Zürcher Zeitung*, 1935. [valójában két cikkről van szó, amelyek április 1-én és április 2-án jelentek meg].

²⁴ Mándy 1983. i. m. 78.; 1936. augusztus 27-én Júliának írt levelében ez áll: „Chagallt most nem fordítom, mert Pesten hagytam, mielőtt kijöttem, hogy ne zavarjon a munkámban. Majd ősszel folytatom feltétlenül, ez nem nyárra való munka, jó lenne majd kiadni.” *Vajda Lajos levelei* 1996. i. m. 42. Vajda a fordítást végül nem fejezte be.

²⁵ Vajda megmaradt könyveinek folyóiratairól bővebben ld.: Passuth 2009. i. m. 202-217.

²⁶ Vajda 1936. szeptember 3-án írt levele. *Vajda Lajos levelei* 1996. i. m. 45-46.

²⁷ Bálint Endre: *Emlékezés Vajda Lajosra Vajda Lajos halálának 15. évfordulóján*. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár, MDK-C-I 170/297.